

УДК 339.972:316.4

НАСЛІДКИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Наталія Григорівна МЕХЕДА

к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства, обліку і аудиту Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького
E-mail: nataly.ck@mail.ru

Анатолій Іванович МАРЕНИЧ

к.е.н., доцент кафедри економіки та менеджменту Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)
E-mail: maip@bk.ru

Анотація. Досліджено соціальні аспекти європейської інтеграції України. Зроблено спробу обґрунтування соціальних переваг та ризиків інтеграції.

Аннотация. Исследованы социальные аспекты европейской интеграции Украины. Сделана попытка обоснования социальных преимуществ и рисков интеграции.

Ключові слова: інтеграція, соціальні наслідки, соціальні стандарти.

Ключевые слова: интеграция, социальные последствия, социальные стандарты.

Постановка проблеми. Стратегія національної безпеки України чітко декларує європейський вибір держави, що передбачає, шляхом масштабного впровадження загальноєвропейських норм і стандартів до законодавства та системи державного управління, створення умов для набуття членства в Європейському Союзі.

Євроінтеграційний процес не слід розуміти тільки як інституційне входження до ЄС. Насправді він охоплює весь спектр присутності нашої держави у європейській підсистемі міжнародних відносин, включаючи соціально-економічну інтеграцію, фінансово-бізнесову кооперацію, формування спільного простору безпеки, гуманітарно-цивілізаційну взаємодію.

Інтеграційний вибір України має щонайменше три аспекти: правовий, економічний, політичний. Для України ці аспекти мають особливе значення. Правовий аспект – це збереження суверенітету і державності. Економічний – розвиток країни та добробут народу. Політичний – забезпечення цивілізаційного майбутнього українського суспільства.

На наш погляд безпекове співробітництво Україна-ЄС лежить на перетині цих аспектів. Підписання Угоди про асоціацію створює нові можливості і ризики в сферах, які мають безпосередній вплив на стабільність та безпеку. Саме

тому важливе значення має проведення аналізу наслідків євроінтеграції в різних сферах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових досліджень у сфері впливу процесів всередині ЄС на реалізацію державної політики України доцільно згадати праці таких учених: А. Гальчинського, О. Ковальової, Г. Немирі, Г. Яворської, О. Дергачова, С. Максименка. У працях вказаних та інших дослідників започатковано та розвинено аналіз основних проблем реалізації курсу на європейську інтеграцію України та різноманітних чинників, що на нього впливають, зокрема й зовнішніх.

Економічні аспекти проблем європейської інтеграції України перебувають у центрі уваги багатьох науковців. Зокрема, Л. Гальперіна, І. Єгоров, М. Калина, В. Онищенко, В. Папп розглядали різні аспекти проблеми відповідності української економіки європейським вимогам та напрямки необхідних системних зрушень. О. Гладський, О. Ковальова, В. Сіденко зосередили увагу на потенційних можливостях України щодо реалізації євроінтеграційних амбіцій.

Зовнішньоторговельні аспекти взаємовідносин України та ЄС розглянули у своїх наукових працях Н. Гончаренко, С. Науменко, О. Шнирков.

Серед досліджень, присвячених впливу євроінтеграції в інших сферах слід відзначити праці

зарубіжних учених Д. Долгова, Т. Еванса, П. Кругмана, Дж. Лімана, М. Франгакіс, Ю. Шишкова, українських учених В. Будкіна, І. Бураковського, В. Гейця, М. Дудченка, Я. Жаліла, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, Ю. Пахомова, А. Поручника, А. Румянцева, В. Сіденка, А. Філіпенка, В. Чужикова.

Незважаючи на те, що науковці цілеспрямовано досліджують особливості та вплив євроінтеграції на різні сфери, проблеми залишаються.

Інтеграція – це не просто партнерство та взаємовигідне співробітництво, вона не обмежується зовнішньополітичними аспектами, бо передбачає істотні внутрішні перетворення згідно з прийнятими інтеграційною спільнотою стандартами.

Найбільш складні проблеми є в соціально-економічній сфері. Європейський Союз як інтеграційне утворення є передусім відносно однорідним економічним простором, у якому діють єдині регуляторні норми, стандарти економічної політики та поведінки суб'єктів господарювання.

Країна, яка проголошує прагнення стати складовою цього простору, мусить насамперед довести свою спроможність дотримуватися цих норм і стандартів, намагається бути чинником підтримання соціально-економічної стабільності в регіоні, підвищення конкурентоспроможності цього об'єднання на міжнародній арені, джерелом нових перспектив соціально-економічного та політико-гуманітарного розвитку регіону.

З урахуванням цього актуальним стає проведення детального аналізу соціальних наслідків євроінтеграції України.

Отож **метою** запропонованої **статті** є дослідження соціальних аспектів європейської інтеграції України. У статті зроблено спробу обґрунтування соціальних переваг та ризиків інтеграції.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Угода про асоціацію між Україною і ЄС справить відчутний вплив на українську економіку, зокрема – на її соціальний сектор.

Значне поширення у світі регіональних інтеграційних процесів, що спостерігаються впродовж останнього часу, створило нову ситуацію, коли багато країн постають перед альтернативами участі в різних регіональних утвореннях. Вибір однієї з них потребує неупередженого аналізу та чіткого усвідомлення можливих результатів і наслідків того чи іншого варіанту інтеграції.

Україна, з її проблемою вибору між європейським і євразійським інтеграційними векторами, є одним з найбільш виразних прикладів тих труднощів, які можуть виникати у процесі такого вибору. Серед них – аналіз результатів і наслідків вибору одного з векторів – європейського, з урахуванням можливої реакції іншої сторони, євразійського регіонального утворення, найбільш потужним представником якого є Росія [1].

Значні можливості України – в освоєнні соціальних стандартів країн ЄС, стосовно яких відставання є значним. Ідеться про видатки на соціальний захист і соціальну допомогу. За цими показниками відставання України (як і Росії) від ЄС та єврозони просто вражаюче – в десятки разів (рис. 1).

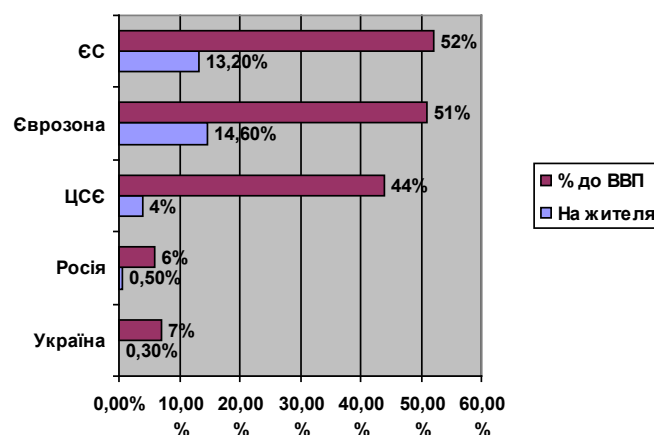

Рис. 1. Видатки на соціальний захист населення та соціальну допомогу

Дані про середньомісячну зарплату в країнах Митного союзу та Україні наведено на рис. 2.

Фактором привабливості євразійського варіанту інтеграції є можливість наближення до рів-

нів зарплат, характерних для країн-учасниць євразійських формувань, особливо найбагатшої з них – Росії. Навіть вихід на рівень Білорусі забез-

печив би зростання середньої зарплати в Україні на 44 %, а на рівень Казахстану – на 87 %.

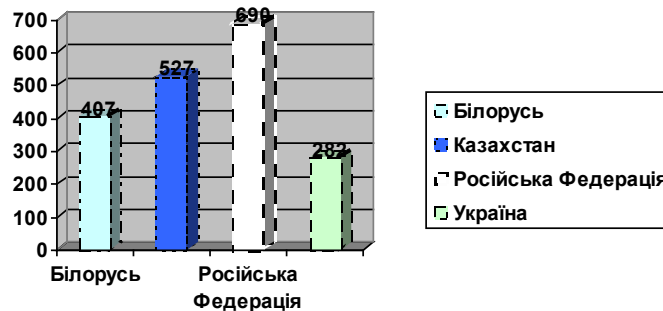

Рис. 2. Рівні середньомісячних зарплат у країнах Митного союзу та в Україні (\$)

Фактором привабливості євразійського варіанту інтеграції є можливість наближення до рівнів зарплат, характерних для країн-учасниць євразійських формувань, особливо найбагатшої з них – Росії. Навіть вихід на рівень Білорусі забезпечив би зростання середньої зарплати в Україні на 44 %, а на рівень Казахстану – на 87 %.

Соціальна привабливість євроінтеграції для України полягає в можливостях досягнення високих соціальних стандартів. Середньомісячна зарплата в ЄС є сьогодні майже вдвітьєро вищою, ніж в Україні, і вчетверо вищою, ніж у Росії [2].

В єврозоні та окремих країнах ЄС рівень оплати праці ще вищий. Така ж динаміка характерна і для пенсійного забезпечення. Європейська система пенсійного забезпечення давно сформувалась як ринкова, трирівнева. Вона давно тісно прив'язана до доходів населення й не викликає нарікань стосовно неадекватного розподілу коштів пенсійних фондів. Це дуже важливо для української пенсійної системи, яка поки що надто слабо прив'язана до доходів населення, а більше – до віку і стажу, що зумовлює невдоволення пенсіонерів і соціальні проблеми.

Ці проблеми безпосередньо є наслідком ситуації на ринку праці. У загальному обсязі українського експорту частка країн ЄС становила у 2012 р. 26,3 %, імпорту – 31,2 % (за 2011 р. відповідно 25,4 % і 31,4 %). За 2011 р. експорт товарів до країн ЄС склав 17969,9 млн дол. США і збільшився порівняно з 2010 р. на 37,7 %, імпорт – відповідно 25750,6 млн дол. США із зростанням на 34,8 %. Негативне сальдо становило 7780,7 млн дол. США. Коефіцієнт покриття експортом імпорту склав 0,70 (за 2010 р. – 0,68). Загалом

вплив чистого експорту є позитивним для зайнятості, оскільки означає збільшення робочих місць у галузях, що на нього працюють. Проте в Україні структура експорту не є прогресивною, оскільки відсоток первинних та проміжних продуктів перевищує половину. Крім того, експорторієнтованість країни може провокувати спустошення внутрішнього ринку. Судячи із структури експорту, слід очікувати, що перерозподіл зайнятості відбуватиметься на користь первинного та частково вторинного секторів економіки. Від асоціації найбільше виграють сектори зі значною часткою експорту, оскільки зростання попиту на імпорт вимагатиме вищих обсягів експорту, який є джерелом надходження валюти, необхідної для купівлі імпорту. Також покращення доступу до ринків буде сприятливим для експортно-орієнтованих секторів, що стикаються зі значними торговельними обмеженнями на іноземних ринках [3].

Лібералізація торгівлі з ЄС призведе до зростання зайнятості у таких сферах: металургії, харчовій, легкій промисловості, сфері фінансового посередництва, послуг, ІТ-індустрії. Іноземні інвестори зацікавлені у зростанні третинного сектору, оскільки часовий лаг між капітальними інвестиціями та віддачею є мінімальним, відсутня потужна конкуренція, робоча сила має достатні професійно-кваліфікаційні характеристики. За даними Європейської бізнес асоціації, Україна входить в ТОП-10 світових лідерів у сфері інформаційних технологій при щорічних обсягах зростання на 30–40 % протягом останніх років [4, 5, 6].

Приєднання України до Енергетичного співтовариства та подальше налагодження партнерських відносин з ЄС у майбутньому сприяти-

ме розбудові енергетичної галузі з відповідним зростанням зайнятості.

Запровадження поглибленої зони вільної торгівлі позитивно позначиться на таких секторах як сільське, рибне та лісове господарство, текстильна та шкіряна промисловість, сектор послуг. Слід підкреслити, що вже тепер лівова частка продукції швейної індустрії надходить на європейський ринок.

Згідно з оцінками CEPS, Україна виграє як від лібералізації торгівлі, так і від лібералізації руху капіталу, причому цей виграв дорівнюватиме зростанню ВВП приблизно на 10 % в довгостроковій перспективі. Ціна капіталу може знизитись на 16,7 % у випадку низької еластичності взаємозамінності між працею і капіталом, і на 17,1 % у випадку високої еластичності, у той час як заробітна плата в Україні зростає на 8,9–9,7 %. У цілому лібералізація руху капіталу дозволить знизити витрати українських компаній, а також премії за ризик, тим самим збільшуючи загальний добробут на 4,5–4,8 % на додачу до ефекту від торгівлі.

Можливі соціальні ризики очікуваних змін також вагомі і можуть призвести до загострення суперечностей, які вже мають місце. Причинами цього є надто великий розрив у рівні продуктивності праці, конкурентоспроможності робочої сили, засилля застарілого обладнання та відсталих технологій.

В Україні рівень зношеності основних виробничих фондів сягає 60 %, перевищуючи їх порогове критичне значення у 1,6 рази. Неприятливою є ситуація щодо умов праці. Кількість працівників, які працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, у 2012 р. становила 1283,3 тис. осіб, зменшившись за останні три роки тільки на 26,1 тис. осіб.

Не можна не враховувати й разючої різниці у вимогах української та європейської сторін до якості продукції, санітарно-гігієнічних та фітосанітарних норм, через яку переважна більшість товарів вітчизняного ринку виявиться не конкурентоспроможною. Доречно згадати недавню ситуацію в Литві, де ЄС заборонив утримання курей у незручних клітках. У модернізованих клітках на кожну птицю виділено 750 кв. см замість 55011. Порушення «житлових умов» птиці може викликати заборону експорту і навіть заборону збільшення обсягів їх вирощування.

Не всі українські товари витримують конкуренцію за умови відкриття внутрішнього ринку. Практика показала, що товари, вироблені підприємствами за участю іноземних інвестицій,

зазвичай, є дешевшими, якіснішими і забезпечуються широким сервісним обслуговуванням на відміну від продукції вітчизняних товаровиробників. Частину неконкурентоспроможних і неперспективних виробництв буде закрито, а це приведе до напруження на ринку праці [7].

Скорочення зайнятості у сільському господарстві та вугледобуванні корелюється зі спільними закономірностями структурної перебудови.

Певні соціальні наслідки матиме реформування державної допомоги, особливо для промисловості. Зниження рівня державної допомоги спонукає її перебудову, щоб пристосуватися до нових умов конкуренції. Однак держава зможе підтримувати регіони із високим рівнем безробіття та надавати допомогу підприємствам із чіткими, прозорими програмами реструктуризації. У структурі державної допомоги здійснюватиметься перехід від фінансової підтримки конкретних підприємств і галузей до регіонального та горизонтального видів підтримки. Також можливі зміни в металургії, машинобудуванні, транспорті, хімічній промисловості у зв'язку з перерозподілом фінансових, матеріальних, а з часом людських ресурсів в економіці. Для зменшення втрат харчової промисловості України буде необхідно домагатися асиметрії зниження ввізних мит.

Оцінка соціальних наслідків асоціації України з ЄС має включати показники якості підготовки та перепідготовки кадрів, оскільки є суттєвим ризиком її невідповідності структурним зрушенням в економіці. Слід звернути увагу на те, що попри позитивні тенденції реформування освіти в Україні, відчувається істотний дисбаланс між рівнем та якістю освітніх послуг та вимогами ринку праці.

Частка іноземців, що навчаються в Україні, у загальній кількості студентів залишається досить низькою (2,2 %) у порівнянні з аналогічним показником у середньому по ЄС (7,6 %), що свідчить про дещо нижчий ступінь інтернаціоналізації вітчизняного ринку, але позитивна динаміка цього показника за останні 8 років (середні темпи приросту чисельності іноземних студентів близько 10 % на рік) вселяє надію на те, що ВНЗ України займатимуть кращі позиції на міжнародному ринку [8].

Водночас, сьогодні близько 20–35 тис. українських студентів (4-е місце в Європі) навчаються за кордоном, а їх чисельність за останні роки має тенденцію до зростання, що є характерною озна-

кою реалізації стратегії розширення можливостей у процесі інтернаціоналізації ринку освітніх послуг України. Студенти з країн ЄС практично відсутні в географічній структурі іноземних студентів в Україні. В цілому останні 5 років в Україні спостерігається невелике позитивне сальдо (наприклад, близько 8 тис. студентів у 2011 р.) між тими, що виїхали і вїхали до нашої країни.

В Україні є чимало проблем щодо подальшої модернізації вищої освіти та її інтеграції в європейський та світовий освітній простір.

Упродовж років незалежності освітня система України зазнала значних змін, зумовлених, з одного боку, переходом до європейської моделі навчання, позбавленням ідеологічних забобонів та формування нових стандартів, з другого – гіпертрофованим збільшенням пропозиції вищої освіти, яка в окремі роки у декілька разів перевищувала попит.

Як і більшість європейських країн сучасна Україна стоїть на роздоріжжі між прийняттям неоліберальної моделі розвитку системи вищої освіти, а відтак неминучої її комерціалізації та можливим посиленням соціалізації цієї сфери в умовах жорсткого обмеження фінансових ресурсів країни.

«Європеїзація» українського освітнього ринку зробить його уразливим для експансивних стратегій багатьох європейських університетів та консорціумів, проте стимулюватиме підвищення конкурентоспроможності вітчизняних ВНЗ на континентальному ринку відповідних послуг.

За даними Українського центру соціальних досліджень та Інституту народознавства НАНУ, число українських трудових мігрантів сягає 4,5–5 млн осіб. Але є розрахунки, що свідчать і про 5,5–7 млн. За неофіційними даними, більшість українців працюють у Росії, однак за офіційними – навпаки: більше в ЄС, причому втричі. А бажаючих виїхати на заробітки в ЄС ще більше – 63 %. Отже, основний і, головне, більш легальний ринок праці українські трудові мігранти бачать в ЄС.

З країн ЄС до України щорічно від трудових мігрантів надходить близько 15 млрд. євро, або втричі більше, ніж з Росії. За даними Міжнародної організації міграції, загальний дохід українських мігрантів становить близько 35,3 млрд дол. на рік, із яких вони щорічно перераховують до України 20–25 млрд дол., що становить близько 10–12 % її ВВП (рис. 3) [9, 10].

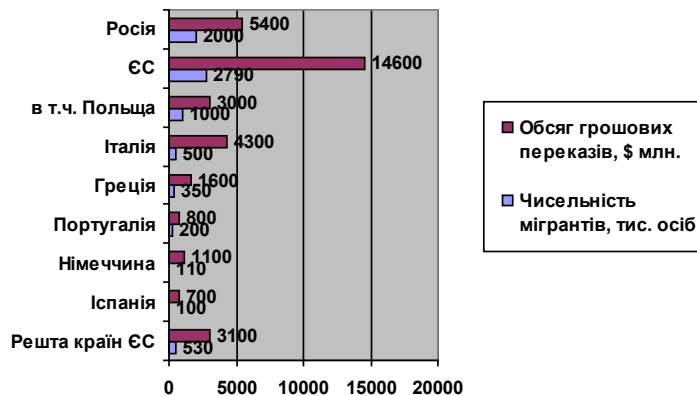

Рис. 3. Чисельність українських трудових мігрантів та обсяги їх грошових переказів

Виходячи з реальних можливостей України в забезпеченні зайнятості та доходів населення, такий високий міграційний статус ЄС для українців – безперечно, позитив.

Принципово важливим питанням для України є вихід на європейський стандарт оцінки робочої сили. Сьогодні робоча сила в Україні є недооціненою.

Висновки. Незважаючи на істотне ослаблення за останні десятиліття інтеграційного потенціалу ЄС, він залишається ще дуже привабливим

для України. Ця привабливість багатоаспектна: загальноекономічна, інвестиційна, інноваційна, модернізаційна, міграційна, соціальна, цивілізаційна тощо.

Економічна привабливість ЄС для України полягає насамперед у можливості долучитися до високої культури ефективного ринкового господарювання та підняти до такого ж рівня власну економіку.

Зважаючи на істотне соціальне перевантаження економік країн ЄС, Україна дуже відстає від

основних європейських соціальних стандартів.

Підписавши угоду Україна виграє конкурентоспроможну освіту, якісну медицину, дієвий соціальний захист, заснований на «європейських стандартах», активізацію зайнятості, покращення соціальної політики і створення рівних можливостей для всіх, включно із впровадженням в Україні ряду директив ЄС у сфері трудового права, протидії дискримінації і забезпечення гендерної рівності, гарантування здорових і безпечних умов праці.

У сфері освіти (насамперед вищої) з'являться умови для підвищення мобільності студентів і викладачів, визнання документів про отриману освітню кваліфікацію.

Водночас угода призведе до згортання неконкурентоспроможних виробництв, тимчасового зменшення доходів бюджету та зростання державних витрат на забезпечення структурної пе-

ребудови економіки. Однак, побоювання значного скорочення обсягів виробництва та робочих місць в умовах ПЗВТ є явно перебільшеними.

Можливе застосування до України обмежувальних дій з боку країн МС може спричинити нетривалий негативний сукупний ефект від угоди з ЄС.

Соціальні наслідки та ризики євроінтеграції будуть як позитивні, так і негативні, вони різняться в короткостроковій та довгостроковій перспективі. Основні позитивні результати від лібералізації можуть настати для України в більш довгостроковій перспективі – мірою впровадження у країні європейських стандартів, норм технічного регулювання та безпеки споживачів. Питання щодо «плюсів» і «мінусів» – це тема вагомого наукового дослідження в цьому напрямку.

Список використаних джерел

1. Національна безпека і оборона. — Центр Разумкова. — 2013. — № 4–5.

2. Россия и страны мира 2012. Статистический сборник. — М., 2012.

3. Межгосударственный статистический комитет СНГ. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.cisstat.com/>.

4. Калініна С. П. Аналіз динаміки безробіття в країнах Європи [Електронний ресурс] / С. П. Калініна. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2012_2/152.pdf. — С.152–155.

5. Країни із найнижчим рівнем безробіття [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rate1.com.ua/ua/suspilstvo/riven-zhittja/2225>.

6. Динаміка та географія безробіття в Україні та ЄС у 2012–2013 рр. [Електронний ресурс]. —

Режим доступу : <http://infolight.org.ua/content/dinamika-ta-geografiya-bezrobittya-v-ukrayini-ta-ies-u-2012-2013-rr>.

7. Emerson M. et al. The Prospects of Deep Free Trade between the European Union and Ukraine. — Center for European Policy Studies: Brussels, 2012.

8. U21 Rankings of National Higher Education Systems 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.universitas21.com>.

9. Статистичний щорічник України за 2011 рік / за заг. ред. О. Г. Осауленка. — К.: ТОВ «Август Трейд», 2012. — 559 с.

10. Статистичний щорічник України за 2012 рік / за заг. ред. О. Г. Осауленка. — К.: ТОВ «Август Трейд», 2013. — 559 с.